

sistemy, sk. 10.04.2013.

Питкавич, Галина (2007). Городонимы в ономастическом пространстве города Даугавпилс. *Valoda–2007. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums. XVII. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”*. 351–357.

Разумов, Р. В. (2010). Географические термины в системах урбанонимов провинциальных городов. *Вопросы ономастики. 2010. № 2*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.

Рубалева, О. Л. (2003). Языковая картина мира в зеркале топонимии Владивостока. *Проблемы сохранения, развития и распространения русского языка как великого достояния народа. Материалы международной научно-практической конференции (2006)*. Владивосток: Издательство ДВГУ. 88–96.

Valda Čakša

MIKROVIDES IZJŪTA – LATGALIEŠU VĒRTĪBU SISTĒMAS UZTURĒTĀJA UN PAUDĒJA

Dažādi faktori, ar kuriem ir saistīta cilvēka darbība, ietekmē mikrovidi. Cilvēka ikdienas stratēģiskajā darbībā atspoguļojas ārējās (makrovides) komponenti – sociālais, politiskais, ekonomiskais, tehnoloģiskais, tiesiskais, fiziskais un ekoloģiskais, kā arī institucionālais, kas ietekmē sabiedrības vērtību sistēmu laikā un tādējādi arī cilvēka attieksmi pret mikrovidi telpā.

Latgaliešu tuvākās darbības zonas dabas objekti – mežs un dīķis (prūds), kā arī paša cilvēka veidotais objekts – ceļš – ir vieni no nozīmīgākajiem telpas komponentiem viņu ikdienas dzīvē. Šo objektu daudzfunkcionālais izmantojums ir ietekmējis paaudžu dzīvi un zināmā mērā arī reģiona iedzīvotāju priekšstatu par vērtībām. Vērtību sistēma mūsdienu makrovides ietekmē transformējas un lauž stereotipus, radot jaunas latgaliskuma pašapliecināšanās iespējas un izpausmes.

MICRO ENVIRONMENT FEELING – MAINTAINER AND REFLECTOR OF THE LATGALIANS' SYSTEM OF VALUES

The aim of the article is to describe the attitude of Latgaliens towards the components of natural objects of their nearby residence space (micro environment) – mežs (forest) and prūds (pond), as well as the objects created by humans – ceļš (road), which to a certain extent confirm the understanding of the objects close to the place of residence in daily life of the preceding generations of Latgaliens, as well as allow to compare these insights to the manifestations of Latgalianness discovered in the discourses of today.

Researchers of the geographical environment and identity define space as a geometrical, topological, three-dimensional structure, in which the objects and their relationships interact with a subject (human). In the social and cultural background of each populated area and the structures typical to them maintain the carriers of the micro-environmental identity, interaction of which with the priorities of a human activity facilitates and maintains the comprehension

of values. Within the process of interaction of several groups of factors are forming the spatial and - in a wider meaning - environmental identity of micro environmental objects, which is defined as a significant sub-structure of personal self-identity. The environmental psychologists are emphasising the importance of functional knowledge, which is developed by using 'bad' and 'good' experiences regarding some objects, places and spaces according to their capability to satisfy the biological, psychological, social and cultural needs. Thus the value systems within a framework of a specific community are influenced by the experience of application of environmental objects, while multifunctional functions of micro environmental objects are reflected in the ethic, aesthetic, cognitive, educative and other notions about themselves and society in general. The attitude towards the micro-environment reveals also the body of macro-environmental factors – social and economic, ecological, as well as geographical and spatial, which a person faces in his/her daily activity.

Various studies on the Latgalian mentality, as well as language and culture carried out in the previous century, are highlighting that exactly the rural environment is the basis of a Latgalian person's interest in the individual's place in nature, and in great things – such as individual's mission, identity, Latgalianness, responsibility for its preservation, etc. This identity is not separable from the recognition of belonging to some social unit. In its turn the closest surrounding or micro environment of a contemporary Latgalian consists of several segments, with which s/he is tightly linked: family members and their occupation, house, natural objects of the closest surrounding, neighbours and their occupation, objects of the social life and traditions, etc. New modern aspects are introduced in these segments by the involvement of regional population in political, cultural and scientific processes of the state.

Since the first condition for formation and development of a personality is the entirety of action and personal relationship, ensuring the orientation in various community systems of relations and viewpoints, then through language joining of the system of values is taking place, recognized not only in the regional community, but also in the national country. Involvement on the state level circulations nowadays confirms not only possibilities of the Latgalians, but also creates new tendencies and opportunities in the understanding of Latgalianness and also in the position against the attitude of inhabitants of other counties and the national state towards all the Latgalian matters. Thus the personalities popular in the Latgalian society, by confirming the link among the historical and contemporary Latgalian identity tendencies, significance of micro-environmental phenomena in the daily communication of regional population, Latgalian identity and psychology, as well as culture maintenance and preservation topicality, facilitate the orientation of regional society socialization, maintain the power of intellect, civic position and through the kinds of public consciousness manifestations activate the issues of equal rights and perseverance of their own native language. Active involvement in the process of solving of the present economic, political, cultural, ecological, administrative, scientific, etc. national issues of Latvia makes modern society to consider the factors of Latgalianness and contemporary tendencies of the identity manifestations.

If the insights that a personality of an individual is mainly formed by the inborn characterizers have dominated in the description of former generations then the present social advancement and contribution of an individual him/herself in the personal development (his/her self-performance and socialization experience), his/her patriotism, feeling of the micro-environment of Latgale region as a component of the system of values comprehension is based mainly on the attitude towards four interrelated elements:

1) nature environment maintaining a certain order and equilibrium in the geographical space of Latgale and, by meeting the needs of a human economic activities and social life, simultaneously facilitates also the formation of a certain attitude towards the objects created

by nature;

2) *the environment created by human – houses, household buildings, towns, etc., that as places for concentration of the people make the corresponding infrastructure of the specific society's standard of living to develop and to be maintained, by serving to meet the social, economical and cultural needs of the community members;*

3) *social environment formed by mutual relationship of the people in a community, region, country. Social environment reflects also the relationship with other communities (at the regional, state, international level), as well as the influence of scientific and technical achievements on the geographical environment of Latgale and the entire Latvia in general, meeting the political, social, economical, cultural, communication and other needs of a person;*

4) *internal environment is formed by the body of personal viewpoints of separate individuals – attitude towards cultural, economic, political, etc. ideas typical to the epoch and their implementation patterns (historical consciousness), making to reevaluate their opportunities and making of a decision regarding an active or observing position.*

Thus the interaction of Latgalian micro-environment with the internal environment of a contemporary Latgalian person confirms not only him/her personality order at a physical, mental, emotional and intellectual level, but also forms the basis of social equilibrium and the most significant factor of the identity or the awareness of place belonging and choice of activity direction.

Ievads

Videi – jebkuru lietu, procesu vai parādību ielēdzošajām dabiskajām, sociālajām un garīgajām likumsakarībām, kā arī to pavadošajiem apstākļiem ir būtiska nozīme katrā attīstības procesā, jo *esamībā nav neviena objekta, kas būtu izolēts no vides iedarbības* (Vilks 2000: 123). Tomēr cilvēkam raksturīgo mikrovides jeb tuvākās apkārtnes uztveri un attieksmi pret to ietekmē dažādi faktori: cilvēka prāta un sirds gudrība mijiedarbībā ar apkārtnes dabas objektiem nosaka gan viņa pasaules ainas **uztveri**, gan arī sekmē attieksmes daudzveidīgumu pret paša radīto objektu kā dzīvojamās telpas paplašinājuma iekļaušanu dabas vidē. Tādējādi katras apdzīvotas vietas sociokulturālais fons un tai raksturīgās attiecību struktūras ir mikrovides identitātes nesēji. Savukārt ikviens vides lietotājs identificē sevi ar vietu, kurai viņš ir piederīgs (Šķilters, Burgmanis 2011: 5). Cilvēka identifikāciju ar vietu jeb mikrovidi ietekmē gan ģeogrāfiskie, gan arī tādi uztveres ģenerēti neģeogrāfiski faktori kā izjūtas, emocijas, vērtību sistēma vai zināšanas par notikumiem un personām. Mikrovidi ap cilvēku vispārināti var definēt kā telpu ar apstākļu kopumu, kas atrodas mijiedarbībā ar šajā telpā lokalizēto dzīvo sistēmu, ietekmējot tās dzīvības procesus (Šķilters, Burgmanis 2011: 7). Šī ietekme, ko rada gan abiotiskie (tas ir, nedzīvie, piemēram, temperatūra, mitruma režīms u.c.), gan biotiskie (tas ir, dzīvie, piemēram, pārtikā izmantojamie augi un dzīvnieki un citi dabas resursi) dabas elementī, organismam var būt kā labvēlīga, tā arī nelabvēlīga: konkrēta organisma (šai gadījumā – cilvēka) mikrovide ir vienlaikus dzīvībai un komfortam nepieciešamo resursu avots dzīvošanai un labklājībai. Cilvēka attieksme pret konkrētas vietas vidi vienmēr ir saistīta ar ekonomisku, ekoloģisku, psiholoģisku un kultūras tradīciju pārmatošanā balstītu motivāciju.

Mērķis un pētījuma metodoloģija

Pētījuma mērķis ir raksturot latgaliešu attieksmi pret viņu tuvākās dzīves telpas (mikrovides) dabas objektiem – *mežu un prūdu*, kā arī pašu veidoto objektu – *ceļu*, kas zināmā mērā apliecina cilvēka dzīves vietas tuvākās apkaimes objektu nozīmi iepriekšējo paaudžu latgaliešu ikdienas dzīvē, kā arī ļauj šīs atziņas salīdzināt ar mūsdienu diskursā

sastopamajām latgaliskuma izpausmēm. Latgaliešu literatūrā, īpaši Latgales Pētniecības institūta izdevumā „Dzeive”, kuru Minhenē izdeva emigrējušie Latgales kultūras darbinieki, ietvertie diskursi par šiem objektiem apliecina gan latgaliešu zināšanas par pasauli, gan arī ilustrē viņu pragmatisko un emocionālo attieksmi pret mikrovides objektiem kopumā.

Mūsdienu latgaliešu mikrovides izjūtas raksturošanai pētījumā tika izmantoti interneta vietnēs (Latgales Pētniecības institūta datu bāze, www.delfi.lv, latgola.lv, politika.lv, www.tvnet.lv, satori.lv) un citos medijos (*Dzeive, Diena, Latvijas Avīze, Ludzas Zeme*) publicētie materiāli, kas ļauj salīdzināt dažādu paaudžu izpratni par latgaliskumu un Latgali kā vietu, kā arī atklāj latgaliešu vērtību sistēmas transformāciju laikā un telpā.

Diskursa analīzes metode (Vēsturiskā diskursa analīze) ļauj rast atbildes uz jautājumiem par latgaliešu sabiedrības sociālo praksi. Savukārt teksta radīšanas un pastāvēšanas apstākļi, tajos ietvertās diskursīvās situācijas sistematizēšana un salīdzināšana, balstoties uz vēsturisko kontekstu, ļauj saskatīt kā atšķirīgo, tā arī kopīgo un izdarīt secinājumus par dažādos laikos vērojamo dažādu autoru latgaliskuma izpratni, viedokļu paralēlēm un pretstatiem. Šī vēstures pētīšanas metode ļauj atklāt, kā vēsturiskās situācijas interpretācija teksta autoram ļauj atklāt latgaliešu mikrovides izjūtas saikni ar viņu vērtību sistēmu.

Teorētiskais pamatojums

Latgaliešu rakstura (Mils 1997) un mentalitātes (Zeile 2006) iezīmes rakstā tiek salīdzinātas ar vides psiholoģijas (Proshansky et al. 1983) teorētiskajām atziņām, kas ļauj izvērtēt reģiona iedzīvotāju kā dabas un pašu veidoto objektu lietotāju funkcionālās zināšanas, kas veidojas mijiedarbībā ar vidi, novērojot un izmantojot konkrētus tās objektus (Carlson & Kenny 2006). Arī latgaliešu valodā atspoguļojas tās lietotāju lokālā vide, tādējādi atklājot saikni ar viņu vēsturiskajā pieredzē veidoto vērtību sistēmu.

Latgaliešu mantotā tradicionālās kultūras pieredze (Zeile 2006) nosaka saudzīgu izturēšanos pret dabu un apkārtni, bet dabā integrētie cilvēka veidotie objekti – ceļi, dārzi un parki, dīķi, tilti, dažādās arhitektūras formas u.c. atspoguļo ne tikai to radīšanas praktisko nepieciešamību, bet arī šo objektu vietu sabiedrības (mikrovides un makrovides) uzturētajā vērtību sistēmā.

Vides psihologi (Proshansky et al. 1983) uzskata, ka tieši identificēšanās ar noteiktu vietu ir viena no nozīmīgākajām cilvēka pašidentitātes struktūrām, kuru nosaka vides objektu spēja apmierināt cilvēka bioloģiskās, psiholoģiskās, sociālās un kultūras vajadzības (tiek izteikta ar vērtējumu „labs” vai „slikts”).

Vides psihologu pētījumi liecina, ka, vērtējot telpas zināšanu struktūras, vērā ir jāņem vairāku socioloģisko zonu mijiedarbība, sasaistot cilvēku radīto struktūru, starppersonu saziņu un arī telpiski priekšmetisko apkārtni ar uzvedību noteicošiem un organizējošiem faktoriem. Šīs socioloģiskās zonas veido centrs (mājvieta kopā ar tuvākajiem cilvēkiem), tuvā ekoloģiskā telpa (kaimiņi, mājvietas tuvākā apkārtnē, tuvākās ārējo kontaktu vietas), dažādi sociālie sektori (piemēram, skola, veikals, baznīca un citas vietas, kas prasa mērķtiecīgu uzvedību) un arī daudzveidīgas perifērijas zonas (attālākās brīvā laika pavadīšanas, interešu realizēšanas vai atpūtas vietas). Tādējādi šī teorija norāda gan uz mikrovides struktūru un starppersonu saziņas faktoriem, gan arī uz telpiski priekšmetiskās apkārtnes cilvēka darbības ietekmes organizējošajiem faktoriem (*behavioral setting*), kas veido cilvēka uzvedību un attieksmes ārpus tuvākās zonas. Tajā pašā laikā katrā vidē ir vietas un objekti, kuru darbības principi un funkcijas konkrētam cilvēkam izsaka un nozīmē vairāk nekā citi līdzīgi objekti; kādas noteiktas vietas mikrovidē ir svarīgākas cilvēka saimnieciskajā darbībā, citas – emocionāli vai estētiski saistās ar radošo darbību, ietekmējot viņa izturēšanos ģeogrāfiskajā vidē. Tas, kā cilvēki ikdienā uztver apkārtējo vidi un lieto tajā esošos dabas un pašu veidotos

objektus, ietekmē arī viņu funkcionālās zināšanas (Carlson & Kenny 2006: 688).

Ārējās vides komponenti, ar kuriem latgaliešu paaudzes saskaras ikdienas stratēģiskajā darbībā, sekmē piederības sajūtu, bet attieksme pret tradicionālajās vērtībās balstīto identitāti mūsdienās kļūst par stimulu jauniem pašapziņas akcentiem.

Mikrovide kā latgalieša kultūrtelpa

Kad mēģinām saprast, kāpēc latgalieši ir tādi, kādi ir, tad reģiona kultūrtelpa ir viens no nozīmīgākajiem pētnieciskajiem resursiem. Tā sevī nes latgaliešu mentalitātes pēctecību un vienlaikus arī liecības par to, ka Latgales reģions ir telpa, ko cilvēks „darbina” gan patērējot, gan arī radot. Šīs kultūrtelpas nozīmi nenosaka laiks, kas tajā pavadīts, bet gan vidē saglabātās cilvēka pieredzes intensitātes jeb latgaliskuma liecības. Savulaik filozofs Augusts Milts ir akcentējis, ka latgaliešu tradicionālās vērtību sistēmas paudēja galvenokārt ir tieši lauku vide, jo viņu raksturā ir *izteikta tyveiba dobai, vitalitate, lela izdeivōšonas spēja slyktūs apstōklūs, (...) priķūs un bādōs, dažaidōs attīksmēs mozōk izteikta [ir] dīference storp dažaidim vacuumim, tauteibom, nakai pōrejā Latvijā* (Milts 1997: 115). Savukārt filozofs Pēteris Zeile, raksturojot latgaliešus monogrāfijā (Zeile 2006: 285–288) un Latgales Pētniecības institūta datu bāzē saglabātajā rakstā (Zeile 1996: 9–29), secina, ka izteiktu tuvību dabai un vitalitāti var uztvert pat latgaliešu runā: *(..) latgalietis bieži runā kā gleznodams, kā cilvēkus un dabu glāstīdams, tēlaini filozofēdams*. Filozofs tādējādi galvenokārt ir uzsvēris vēsturiski veidojušās latgaliešu etnamentalitātes iezīmes, kas arī mūsdienās ir nozīmīgas latgalieša rakstura, valodas, tradīciju, attieksmes pret pasauli un citam pret citu īpatnības, tomēr izmantotie avoti viņam nedod iespēju raksturot mūsdienu latgali un latgaliskumu. P. Zeile ir uzsvēris, ka etnamentalitāti *veido un iespaido vide, vēsture, daba, tradīcijas, kuras ilgstoši ir dominējušas sabiedrības apziņā* (Zeile 2006: 285).

Gan A. Milts, gan arī P. Zeile atzīst, ka, no vienas puses, latgaliešu etnamentalitāti ilgstoši ir iespaidojusi un formējusi tradicionālā kultūra (ar tās sasniegumiem, arī ar vienpusībām un trūkumiem), bet no otras puses – laika gaitā tā pati kļūst par kultūras neatņemamu sastāvdaļu, tās neatkārtojamo īpatnību izteicēju, zināmu kodolu un centrtrieces spēku (Zeile 2006: 285), bez kura nav iedomājama latgalieša būtība. Tomēr, raksturojot latgaliskumu, viņi ir balstījušies uz iepriekšējo paaudžu autoru viedokļiem, ko pierāda, piemēram, A. Milta norādes par katolicismu kā *vienojošo faktoru, valodas īpatnībām ar lauzto intonāciju, (..) izteikti biežo vārdu nosaukšanu samazinātās formās, uz izteiktu nepatiku pret oficiālumu, bet vēlmi pēc (..) intimitātes, siltas tuvības bez sentimentalitātes* (Milts 1996: 115). Mūsdienu Latgalē, protams, dominē katolicisms, tomēr reģiona sabiedrība ir izteikti multikulturāla. Lai arī A. Milta atziņas ir kļuvušas par pamatu vai pat stereotipu latgaliešu pašraksturojumā, tomēr tās pilnā mērā vairs neatklāj mūsdienu latgaliskuma būtību. Apstiprinot A. Milta atziņu, ka latgaliskuma vēsturiskais avots ir tuvība ar dabu un mikrovidi, tomēr nevar noliegt, ka ne tikai Latgales ainava, bet arī latgaliešu mentalitāte mūsdienās ir ieguvušas daudzas jaunas iezīmes.

Mūsdienu Latgales kultūrainavu jeb kultūrtelpu var raksturot kā cilvēku radītu ainavu, kurā atspoguļojas sociālās un kultūras evolūcijas raisīto pārmaiņu materiālās attīstības vēsturiskums. Nevar noliegt, ka dabas un cilvēka mijiedarbībā radītā kultūrvide ar cilvēka palīdzību piedzīvo noteiktu akulturāciju, gan pozitīvu, gan reizēm arī negatīvu, tomēr Latgales lauki joprojām ir teritoriāli lielākā reģiona aglomerācija un kompleks kultūrvides fenomens. Tajā pašā laikā rodas jautājums, vai mūsdienu latgalieši atbilst A. Milta viedoklim, ka latgalietis ir *zemnieks ar izteiktu darba mīlestību, bet ne ar verdzisku pieķeršanos darāmajai lietai* (Milts 1996: 116) un P. Zeiles viedoklim, ka latgalietis *(..) prot darbu vienot ar dziesmu, parunām, filozofiskām pārdomām par darāmā jēgu saistībā ar dabu, dzīvi, ticību* (Zeile 2006: 292), kā arī citos latgaliešu valodas un kultūras pētījumos paustajām atziņām

(Latkovskis 1964, 1968, 1969).

Vēsturiski raugoties, protams, ir jāatzīst, ka dabas procesu norises, kas atklājas, lauku iedzīvotājiem ikdienas darba soli veicot, ļāva viņiem justies kā daļai no universālās kopības: vērojot, kā daba mainās, kā sāk plaukt kokiem lapas, kā visa apkārtnē pamazām kļūst krāsaina, bagātinājās ne tikai cilvēka emocionalitāte un empātijas spēja, bet dabas procesu ritms kļuva par spēka avotu cilvēka darbībā. Dabas procesu izpratnes ietekme atklājās arī caur emocionālo un vērtējošo nozīmi, kas saistīja cilvēku ar viņa piederību noteiktai sociālajai grupai un bija nozīmīgs faktors identifikācijai ar noteiktu individu vai sociālo grupu. Arī mūsdienās lauku vides (mikrovīdes) pieredze zināmā mērā saglabājas, kad, nonākot citā sociālajā vidē, piemēram, mācību procesā pilsētā, kur veidojas jaunas identitātes iezīmes, no mikrovīdes pārmantotie elementi zināmā mērā izpaužas, piemēram, savstarpējās attiecībās, sarunu tematos un valodā.

Lai arī lauku vides raksturošanai mūsdienās visbiežāk tiek izmantoti tādi vārdi kā "miers", "klusums", "bezdarbība", "neliela atpalcība no laika", "ieinteresētība par svešiniekiem", "izpalīdzība", "plašumi", "harmonija", "daba" u. c., tomēr daļai pilsētnieku lauku dzīve galvenokārt asociējas ar uzskatu, ka tur cilvēks retāk mazgājas, kļūst tāds nevīžīgāks, prastāk ģērbjas, staigā gumijniekos, ir robustāks un neizglītotāks (Līce 2012). Šim viedoklim var pretstatīt mūsdienu latgaliešu tēlotājmākslas un mūzikas uzturēto latgaliskuma veidolu, kurā dominē ar estētiskiem izteiksmes līdzekļiem tēlota Latgales vide, pārveidojot ainavas vērojumu emocionālā un intelektuālā garīgā pārdzīvojumā un skaidrojot to kā motivāciju individu saudzīgai attieksmei. Gan latgaliešu mūziķu, gan arī daudzu tēlotājmākslas pārstāvju darbus caurvij latgaliskums, kas bieži kontekstā ar katolicisma elementiem liek meklēt vienkāršību un askēzi. Šī pieeja, piemēram, gleznotāja Jāņa Plivdas darbos, atklāj to, ko mākslinieks ir guvis no apkārtējās dabas un cilvēkiem, kuri dzīvo blakus: *Manos darbos ir attēlota lauku dzīve, tā ir mierīga, cilvēciska, atkarīga no valdošā gadalaika aiz loga, bez steigas un pilna harmonija.* (Izstāde „Latgales mazpilsēta” 2009)

Līdzīgas atziņas rodamas arī A. Milta un P. Zeiles viedokļos par latgaliskuma liecībām Latgales dabiskās ainaviskās vides intīmajā, miniatūrajā atspoguļojumā ne tikai latgaliešu mākslā, bet arī cilvēku dzīvesveida, valodas, tradīciju, ieradumu, vērtību un ticējumu izpausmēs (Miltis 1997: 114–116), kas liecina, ka latgalietis tiecas ilgstoši turēties pie reiz iedibinātām tradīcijām un viegli nešķiras no saviem ticējumiem, tomēr laika gaitā ienes tajos jaunus variantus un nianšes (Zeile 1996: 19).

Kopīgais un atšķirīgais konceptu „mežs”, „prūds” un „ceļš” nozīmju struktūrā un funkcijās

Mežs

Latgalieša domāšanā un pasaules uztverē īpašu vietu ieņem mežs – ainavas dominante, kas zināmā mērā atklāj gan mikrovīdes robežas, gan ietekmē zināšanas par savstarpēji saistītu objektu izvietojumu telpā (ģeometriskās struktūras) un arī zināšanas par dabas objektu funkcijām (Carlson & Kenny 2006: 688). Lokālās identitātes jeb, šī pētījuma kontekstā, vides identitātes, tāpat kā pašidentitātes veidošanos ievērojami ietekmē arī cilvēka dzimums, vecums, sociālais statuss, etniskā piederība, dzīves cikls, personība un citi kritēriji.

Viens no tādiem rādītājiem, kas apliecina latgaliešu funkcionālās zināšanas un apliecina vides objektu nozīmi viņu dzīvē, ir mežu nosaukumi, kas atspoguļo tiem raksturīgo iezīmju un izpausmju iemiesojumu noteiktās vērtībās.

Mežs kā viena no lielākajām bagātībām latgalietim ir bijis nepieciešams kā:

1. Koksnes u. c. labumu krātuve.
2. Apkārtējās ainavas būtiska sastāvdaļa un dzīves skola.
3. Prieka un iedvesmas avots.
4. Patvērums, glābiņš vai slēpnis (Čakša 2012: 462). Tā nozīmi

un vērtības izpratni iepriekšējo paaudžu latgaliešu dzīvē apliecina samērā intensīvais koncepta lietojums uzvārdos un vietu nosaukumos, piemēram, *Mežagols* Līksnas un Nīcgales pagastos (Cekula 2001: 193), Madžuļu sādža Varakļānu novadā (Latkovskis 1964: 28). Daudzām apdzīvotām vietām ir raksturīgi nosaukumi pēc koku sugām, piemēram, *no saknes os-osina, kas ir senējais apses nūsaukums vendu volūdā, (...) Osugols un uzvords Osyunīts Borkovas pogostā* (Latkovskis 1969: 20); citviet uzvārdi: *Mežuļs, Medinīks, Mežatučs, Mežastrods, Mežinskis* (Latkovskis 1968: 38–39) u. c.

Mežiem raksturīgās iezīmes (mežaudzes sastāvs, mitrums un izmantojums saimnieciskajā darbībā) atspoguļo arī latgaliešu valodā sastopamie meža nosaukumi: *vacums, slēsnis, gārša, smalknis, peiss, skuts, ratūksnis, deksnis* (Čakša 2012: 461). Nosaukumi liecina, ka, atpazīstot mežu iezīmes, latgalieši ir izmantojuši dažādas – gan telpiskas, gan arī netelpiskas – zināšanas par mežu atrašanos ģeogrāfiskajā telpā, koku šķirnēm, to piemērofību lopu ganīšanai, amatniecības darinājumu gatavošanai un citiem saimnieciskās darbības veidiem. Tas liecina, ka mežs kā dabiski veidojies mikrovides objekts ir prasījis daudzu paaudžu izzinošo darbību. Latgaliešu pieredzē mežs ir pildījis vairākas nozīmīgas funkcijas:

- robežas iezīmēšanas funkcija (cilvēka tuvā, zināmā pasaule – svešā, draudīgā);
- resursu jeb labumu krātuves funkcija (kokmateriāli, ogas, sēnes, medījumi u. c.);
- izglītojošā jeb dzīves skolas funkcija (mājsaimniecības priekšmetu darinājumu idejas, laika pareģošana, tautas dziedniecība u. c.);
- morāli audzinošā funkcija (saudzīgums, pietāte un piesardzība: koki, augi un dzīvnieki ir gan pielūgti, gan arī tiem piedēvētas negatīvas īpašības);
- estētiskā funkcija (iedvesmas un iztēles avots, ko apliecina latgaliešu rotaļas, spēles, tautasdziesmas un mākslas darbi);
- psiholoģiskā funkcija (patvērums, slēpnis, arī psiholoģiskā līdzsvara avots).

Minētās funkcijas liecina, ka latgalieša dzīvē mežam ir bijusi ievērojama loma morālās apziņas, dzīves gudrības un citu iezīmju veidošanā, kas ir radušas savu atspoguļojumu reģiona vecāko paaudžu mentalitātē. Jāpiekrīt arī P. Zeiles atziņai, ka tieši ar etnamentalitāti *saistītie strāvojumi, dziņas un iekodējumi lielā mērā nodrošina kultūratmiņas saglabāšanu, nevis saraustītā, nenoteiktā, bet vairāk vai mazāk viengabalainā, etnosam organiskā veidā, ar zināmām sava stila iezīmēm noteiktos kultūras veidos un izpausmēs* (Zeile 2006: 292).

Dīķis (prūds)

Tiklīdz cilvēks sāk apkārtējo vidi izmantot, viņš vietas jeb tuvākās zonas atpazīšanā izdala trīs nozīmīgākos aspektus: *kā atrast [objektu – V.Č.], kā pārvietoties telpā un kā saistīt dažādus savstarpēji tuvas vides vai telpas segmentus* (Šķilters, Burgmanis 2011: 14). Viens no latgalieša mājokļa vistuvākajiem dabiskajiem mikrovides objektiem ir dīķis. Atšķirībā no meža nelielā ūdenstilpne jeb latgaliešu valodā – *prūds (saželka, muorks, mačela, duboks, sažoluoka, sāžolka, dambis, dīķis, deiks)* (Čakša 2012: 580–583) – kā viens no mikrovides tuvākās zonas elementiem latgaliešu saimnieciskajā darbībā un sadzīvē ir vai nu dabas, vai arī cilvēka izveidots ūdens ieguves un izmantošanas resurss. Senāk katrā sādžā, kuras tuvumā nebija upes vai ezera, tika rakti *prūdi*. Vietās, kur ūdenkrātuvi uzturēja upes vai gruntsūdeņi, pavasara palos tie pārplūda un šādiem prūdiem nereti būvēja ūdens nolaišanas konstrukcijas. Gandrīz katrā zemnieku sētā bija neliels *prūdeņš*, kas atradās ārpus pagalma, aptuveni 30–50 m atstatu no saimniecības ēkām, līdzās pirtij. Tas, līdzās ar māju, bija viens no nozīmīgākajiem mikrovides objektiem.

Tāpat kā mežam arī prūdam latgalieša sadzīvē ir vairākas būtiskas iezīmes, kas izpaužas kā: 1. Daudzie *prūda* apzīmējumi starpkultūru komunikācijā. 2. Ūdens avots saimniecisko darbu veikšanai 3. Rekreācijas resurss un vides dizaina elements (Čakša 2012: 580). Latgales kultūrvīdē šo ūdenstilpni izmantoja sakņu un puķu dārzu laistīšanai,

zivju un ūdensputnu audzēšanai, kā arī lai izpeldētos un noskalotos pēc darba. Apzīmējums *mārks*, *muorks* vairāk ticis attiecināts uz linu mērcēšanai paredzētajām ūdenstilpnēm un salīdzinājumā ar tām ir atradies tālāk no mājām, visbiežāk – ganībās. Savukārt ģermānisms *dīkis* vai *deiks* latgaliešu sarunvalodā ir retāk sastopams, tas sākotnēji galvenokārt attiecināts uz muižu kompleksos izveidotajām ūdenstilpnēm, bet vēlāk – arī uz kopsaimniecībās izveidotajām zivju audzētavām un ugunsdzēsības vajadzībām izveidotajām ūdenskrātuvēm. Vārds *muorks* latgaliešu sarunvalodā nav stilistiski neitrāls, piemēram, tas tiek lietots pilnīgas bezizejas un pagrimuma sajūtas apzīmēšanai vai apreibināšanās pakāpes raksturošanai (*pylns kai muorks*).

Tiklīdz cilvēks vēl bērnībā iepazīna minētos mikrovides objektus, tūlīt tika veikta tā saucamā kognitīvā kartēšana, kuras laikā tās un citas mikrovides vietas ar ceļu un taku starpniecību tika sakārtotas telpā atbilstoši šīm ‘prominentajām’ vietām – kognitīvajiem enkuriem. Funkcionālā enkuru struktūra katram cilvēkam ir atšķirīga un biežāk ir atkarīga no kognitīvajām īpatnībām nekā no telpiskā mēroga. Līdz ar to individuāli nozīmīgākās iezīmes kalpo kā vides kognitīvie enkuri. Kognitīvā kartēšana, kas balstās uz pieredzi, un *vietu strukturēšana ir svarīga cilvēka ikdienas darbībās un nosaka izturēšanos ģeogrāfiskajā vidē* (Šķilters, Burgmanis 2011: 14). Tādējādi var secināt, ka jebkurā cilvēka tuvākās vai pirmās socializācijas zonā ir vietas, kas viņam kaut ko izsaka un ikdienas dzīvē nozīmē vairāk nekā citas (tāpēc, ka tās pazīstamas, biežāk lietotas vai arī ir zināmi to darbības principi un funkcijas). Ūdenstilpņu, tāpat kā meža funkcijas, latgaliešu dzīvē ir daudzveidīgas:

- saimnieciskās darbības funkcija (sakņu un puķu dārzu laistīšana, veļas skalošana, lopu dzirdināšana, linu mērcēšana, mitrumprasīgu kultūraugu, bet mūsdienās, piemēram, lieloģu dzērveņu stādījumu apūdeņošana, ugunsdzēsšana, zivju un ūdensputnu audzēšanas u. c.);
- multikulturālu vidi atspoguļojošā funkcija (Latgales Austrumu pierobežā, kur ūdenstilpņu apzīmējumos dominē bagātīgs slāvu valodu ietekmē radies ūdenstilpņu apzīmējumu klāsts);
- rekreācijas funkcija (izklaides un atpūtas resurss, piemēram, pirts dienās gan ūdens ņemšanas vieta, gan arī atvēršanās pēc pēršanās uz lāvas, peldēšanās, sauļošanās, makšķerēšana, ūdensputnu vērošana, medības u. c.);
- morāli-audzinošā funkcija (laika pareģošana saimnieciskās darbības plānošanai, atbildības par savu un citu cilvēku drošību uzņemšanās, higiēnas iemaņu nostiprināšana u.c.);
- estētiskā funkcija (ainavas un vides dizaina elements, atspoguļojums mākslā).

Būtiska nozīme funkcionāli-kognitīvo enkuru sistēmā ir cilvēka pārvietošanās (migrācijas) iespējām. Ir vietas un mikrovides objekti, kas pieļauj lielākas mobilitātes iespējas nekā citi. *Prūds* un ceļi, salīdzinājumā ar mežu, kā mobilie enkuri ir hierarhiski nozīmīgāki un atrodas vides uztveres priekšplānā. Interesanti, ka mobilitātes struktūra vidē ir asimetriska: *ceļi “uz” ir vieglāk ielāgojami, atpazīstami un saprotami nekā ceļi “no”* (Lakusta & Landau 2005: 23).

Ceļš

Ceļš (*ūlneica*, *saša*, *šoseja*, *lelceļš*) latgalieša vērtību sistēmā liecina, ka Latgales zemnieks savā būtībā – *palēns un nedaudz flegmātisks – nav tālu ceļu braucējs, bet saaudzis ar savu zemi, savu tuvāko novadu* (Zeile 2006: 289). Latgaliešiem raksturīgākie telpiskās uztveres modi „kas” un „kur” galvenokārt ir tieši saistīti ar vietas atpazīšanu un ceļa atrašanu. Atbildot uz jautājumu „Kas?” darbojas t. s. deklarātīvās zināšanas (*aprakstošas zināšanas apgalvojuma formā*), bet, atbildot uz jautājumu „Kur?”, darbojas procesuālās zināšanas, ar kuru palīdzību tiek sasniegts kāds darbības rezultāts (Golledge 1992: 203).

Latgaliešu kultūrvīdē ceļam visos laikos ir bijusi utilitāra un simboliska nozīme,

tas ir aplūkojams kā: 1. Civilizētas teritorijas zīme. 2. Radu līnijas apzīmētājs. 3. Simbols reliģijā, folklorā un literatūrā (Čakša 2012: 123).

Kopš 19. gs. 20. gadiem, kad visu Latgales teritoriju sāka šķērsot zemes ceļi, tie bija sadalīti četrās grupās: a) galvenie pasta ceļi; b) gubernas pasta ceļi; c) apriņķa pasta ceļi; d) lielceļi. Savukārt vietējie zemes ceļi Latgalē, atbilstoši to izmantošanas iespējām un transporta līdzekļa veidam, tika dalīti ziemas un vasaras ceļos.

Par *ūlneicu* sauca galveno *solys* (sādžas) vai ciema ceļu, kuram abās pusēs līdz izešanai viensētās atradās zemnieku mājas. *Ūlneica* tika izmantota arī zemnieku bērnu rotaļām un jauniešu pastaigām. *Ūlneicai*, tāpat kā radu līniju apzīmēšanā vārdam *ceļš*, bija svarīga nozīme piederības vai kopības apziņas saglabāšanā – tā kalpoja par saikni starp savējiem.

Savukārt latgaliešu reliģiskajā apziņā vārdi (...) *es āfmu čelz* iezīmēja ceļu pie Dieva, mīlestību, piedošanu un egoisma pārvarēšanu caur Jēzus *Krysta ceļa* ciešanām (Čakša 2012: 124).

Ja runā par pārvietošanos telpā, tad redzams, ka, pirmkārt, koncepts *ceļš* apliecina, kā mikrovidē darbojas latgaliešu uztveres modi “kas” un “kur”, bet, otrkārt, it īpaši pārnestā nozīmē ar tēlu starpniecību, šis koncepts apliecina arī cilvēka mainības, viņa iekšējās pasaules problēmu risināšanas ievirzi.

Laicīgajā literatūrā ceļa tematika lielākoties atklājas individualizētos un lokalizētos vēstījumos, kuros ceļš kā robežfenomens simbolizē eksistenciālo, vērtīborientējošo un pasaules izpratni atspoguļojošo būtību. Autora–adresāta subjektīvajā realitātē satiekas vēsture, filozofija un psiholoģija, kā, piemēram, stāstos par deportācijām: (...) *devāmiēs ceļā, divas nedēļas braucām un paši nezinājām, uz kuriem* (Šarkovskis 2010).

Kopumā ceļš latgaliešu literatūrā ir vērtību izvēles simbols un psiholoģiski iedvesmojošs darbības virziena rādītājs, bet izmantotie epiteti (*dublains, neizbrienams, smags*) norāda arī uz ceļa tēla saistību ar laikmeta vēstures un politikas ietekmi cilvēku likteņos.

Savukārt mūsdienu Latgales gadskārtējā baroka mūzikas festivāla moto – *Musicus viator* (‘mūziķis ceļotājs’) – norāda uz dvēseles ceļojumu, globālu, visaptverošu mūzikas ceļu pāri robežām, kultūras laikmetiem un politiskajām ambīcijām (Čakša 2012: 124–125), kas arī latgalieti spēj aizvest no ierastās mikrovides.

Ceļa funkcijas latgalieša vērtību sistēmā apliecina mijiedarbību starp kognitīvajām un procesuālajām zināšanām; ceļam piemīt:

- komunikācijas nodrošināšanas funkcija (pasts, satiksme, tirdzniecība, savstarpējā saskarsme);
- saimnieciskās darbības funkcija (meža ceļš, ganu ceļš u. c.);
- kultūras tradīciju uzturēšanas funkcija (radniecības pakāpe, ciema ceļš, ceļa krusts, kapu ceļš, baznīcas ceļš, skolas ceļš u. c.);
- estētiskā funkcija (tēls literatūrā, tēlotājmākslā, mūzikā; arī ceļa kā reālijas uzturēšana kārtībā);
- starpkultūru komunikācijas funkcija (iespēja tuvināties un iepazīt, kā arī atklāt latgaliešiem raksturīgās kultūras vērtības ne tikai mikrovides, bet arī makrovides kontekstā).

Minētās funkcijas liecina, ka ceļš konkrētas mikrovides lietotājam galvenokārt saistās ar nokļūšanu nozīmīgās vietās un kalpo kā mezgla punkts tālākai kategorizācijai un vides hierarhijas veidošanai. Kā vides enkurs ceļš galvenokārt sekmē spējas un prasmi vidi identificēt un izmantot atkarībā no nolūka. Atsaucoties uz kognitīvās ģeogrāfijas pamatlicēja Redžinalda Golledža teoriju, mūsdienu vides pētnieki uzsver, ka *kas-* un *kur-* zināšanu mijiedarbībā norit vismaz divi laikā daļēji secīgi procesi: *vietu atpazīšana* (parasti atbilst t. s. deklaratīvajām zināšanām, kas attiecas uz pazīmēm, kuras raksturo vietu, lielumu, laiku,

funkciju utt.) un *ceļa atpazīšana* starp vietām (pamatā atbilst t. s. procesuālajām zināšanām, kuras ir saistītas ar likumiem un darbības principiem) (Šķilters, Burgmanis 2011: 15).

Pamatojoties uz personīgo vai sabiedrisko nozīmīgumu, latgaliešu kultūrvides telpiskajai uztverei ir raksturīga hierarhiskas vērtību sistēmas veidošana. Vide paredz to novērtēt un cienīt, bet, atpazīstot tuvākās apkārtnes objektus, cilvēks izmanto dažādas – gan telpiskas, gan arī netelpiskas – zināšanas par to funkcijām. Saistot funkciju nozīmīguma izpratni ar R. Golledge piedāvāto klasifikāciju (Golledge 1992), var secināt, ka ar tās starpniecību mikrovides objekti – mežs, *prūds* un ceļš – ir sekmējuši vairākas latgaliešu telpiskās un kultūrvēstures izpratnes spējas: 1) vietas nosaukt; 2) atpazīt tās no atveida attēlā vai vizuāli uztveramas reprezentācijas; 3) zināt, kur vieta atrodas; 4) spēt mijiedarboties ar informāciju, kuru sniedz vides objekti (Golledge 1992: 209), kā arī ietvert savā vērtību sistēmā mikrovides objektu simbolisko jēgu.

Jaunais jeb mūsdienu latgaliskums

Vēsturiski viena no Latgales lauku vides būtiskām kvalitātēm ir bijis viensētu vai ciemu harmoniskais un estētiski pievilcīgais izvietojums ainavā: pie upēm vai ezeriem, uz pakalniem, mežu ielokā, lauku un pļavu ieskautā teritorijā, kur akcentus veidoja cilvēka veidotie objekti – ceļi, elektrības pārvades līnijas, tilti, kā arī dārzi un citi māju apkārtnes interjera elementi. Lai arī mūsdienu Latgales ciemiem un mazpilsētām jau piemīt arī urbānās vides īpašības, tie tomēr no pilsētas joprojām atšķiras tieši ar ciešo saikni ar dabu, lauksaimniecības zemi, dārziem, laukiem, mežiem, upēm, dīķiem un citām visai kopienai lietojamām teritorijām. Tādējādi ir jāatzīst, ka mūsdienu latgaliešu mikrovides objektiem lielākoties piemīt kompleksas sistēmas īpašības ar jauktu dabas un saimnieciskās darbības komponentu struktūru.

Mikrovidē ietilpst dažādas sabiedrības grupas, kas ietekmē vai var potenciāli ietekmēt cilvēka apziņas ievirzi (skola, draudze, pilsoniskās darbības un citas grupas). P. Zeile, uzsverot, ka *latgaliešu mentalitāte ir apdzīvotās vides – dabas, vēstures, tradīciju, ilgstoši dominējošu sabiedriskās apziņas formu – veidota un iespaidota* (Zeile 2006: 285), netieši norāda, ka latgaliešu mentalitātē saplūst gan mikrovides, gan arī makrovides jeb nacionālās kultūras attīstības tendences. Ir jāatzīst, ka mūsdienās ne vienmēr tiek samērotas cilvēka merkantilās tieksmes un vēlme vai iespējas saudzēt un saglabāt tradicionālās vērtības, kā dēļ daļa no reģiona kultūrvides iegūst arī diezgan neestētiskus akcentus. Latgaliešu vērtību sistēma vēsturiski ir tapusi mikrovides tuvākajā zonā, un tās pamatā ir tradicionālais ģimenes modelis ar tam raksturīgo audzināšanu un tradīcijām, tomēr nevar noliegt, ka šo sistēmu ir ietekmējuši arī kaimiņos dzīvojošie cittaunieši, no kuriem ir aizgūti daži darbības veidi, ieražas un vides objektu apzīmējumi. Kopumā latgaliešu sociālā pieredze un tradicionālā kultūra ir vērsta uz cilvēka un reģiona sabiedrības vajadzību apmierināšanu un ilgstoši par svarīgāko dzīves telpu veidojošo faktoru tika uzskatīta funkcionalitāte. Tādējādi tieši vajadzību apmierināšana, dabas apstākļi un tuvākās zonas objekti telpā (mikrovidē), kā arī pārmantotā pieredze ietekmēja ne tikai latgalieša sociokultūras zināšanas, bet noteica arī viņam raksturīgās telpiskās uztveres struktūras un attieksmi pret tām.

Tomēr mūsdienu Latgales kultūrvidē, kas ir plašāks jēdziens nekā kultūrtelpa, šobrīd jau apliecina iepriekšējam gadsimtam neraksturīgus materiālās un nemateriālās kultūras fenomenus un daudz lielākā mērā arī laikmetam raksturīgos sociālos aspektus, nekā tas bija iepriekšējā gadsimtā. Latgaliešu kultūrvidē mūsdienās aptver ļoti plašu diapazonu, ar šo jēdzienu tiek raksturota ne tikai tradicionālā lauku vide, bet arī tādas sfēras kā, piemēram, politiskā vide, konfesionālā vide, ētiskā vide, mākslas vide, industriālā, profesionālā vide u. c. Šo izmaiņu rezultātā 20. gs. otrajā pusē, bet jo īpaši 21. gs. sākumā ir mainījusies arī latgaliešu mentalitāte. Latgalietis vairs nav pazemīgs un kluss dabas apjūsmotājs, bet

latgaliskuma izpratne lielā mērā ir saistīta ar jaunām pašapliecināšanās iespējām un jaunām vērtību sistēmas iezīmēm. To var raksturot ar literatūrzinātnieces un latgaliešu prozaiķes Ilzes Spergas teikto, proti, latgalieša vērtību izpratne šodien *koncentrētā veidā atklāj cilvēka brīvības iespējas Latvijā – paust savus uzskatus un atklāt savu identitāti, nebaidoties no sabiedrības nosodījuma un varas sankcijām* (Sperga 2011).

Latgaliešu tradicionālās kultūras pētnieku P. Zeiles un A. Milta atziņas Atmodas laika sākumā lielā mērā veicināja reģiona sabiedrību iepazīt, pēķīt un saglabāt latgaliskumu. Abi domātāji latgaliešu mentalitāti galvenokārt proponēja kā tradicionālās kultūras saglabātu un uzturētu fenomenu, kas balstīts uz katolicisma tradīcijām un latgaliešu valodu.

Tomēr mūsdienu latgaliskums ir transformējies atbilstoši laika garam: tas vairs nav pazemīgs, samierniecisks un tikai lauku apsaimniekošanas pieredzē vai reliģijā balstīts; mūsdienu latgaliskums sevi vairs neidentificē ar klusītiņām čukstētu slāvismu (*мүтоишны́й*), bet stāv ar lepmi paceltu galvu. Mūsdienu latgaliskums vairs nesamierinās ar nievājošu attieksmi pret savām kultūrvēsturiskajām vērtībām, bet piesaka savas tiesības būt te un tagad un uzturēt savu identitāti Latvijas valsts kultūrtelpā. Līdz ar to dzīves telpas jēdziens ietver sevī ne tikai indivīdam piederošo īpašumu vai viņa apdzīvoto mājokli, bet arī privāto un publisko telpu kopumu ap šo mājokli, dabu un kultūrvidi, un savu valodu, kas ir neatņemama kvalitatīvas reģiona telpas sastāvdaļa. Latgaliskums ir ieguvis spēku un cīnītāja garu, tas pieprasa tiesības uz savas valodas lietošanu un tajā paustajām Latgales reģiona vērtībām: *As asu styprys i tycu, ka kotrys, kurs roksta, losa i runoj latgaliski, ari ir styprys! Nu to byusim stypri kūpeibā i napīļausim, ka myusus nūsudeitu i tisuotu myusu unuki – tī, vieļ nadzmyušī... Naparadeisim taidu īspieju – jīm dareit taidu grāka dorbu. Tīsuosim lobuok šūdīņ poši sevi par sovu šūdīnis baili, par sovu šūdīnis sasamīreišonu ar liškeigū puorspāku, kurs spīž aizalīgt myusu latgaliskuo latviša gora* (Slišāns 2003). Latgalieši apzinās, ka runā citādi, bet tas nenozīmē, ka viņi citādi arī jūt. Aktīvais latgaliskums nereti tiek aizvainots publiski, piemēram, divu tagadējās Saeimas deputātu zvēresta nodošanas kontekstā, kas izraisīja plašu rezonansi publiskajā telpā. Rakstniece Māra Svīre publiski paziņoja, ka viņu ir aizskārusi Saeimas priekšsēdētājas Solvitas Āboltiņas rīcība, liekot Latgales deputātiem zvērestu teikt latviešu valodā. Viņa atzīst, ka tā deputāti *vēlējušies demonstrēt savu identitāti un apliecināt latgalieša pašcieņu, kas viņiem ir ļoti spēcīgi izteikta* (.), bet (..) *tas, ka viņiem to neļāva darīt, ir nožēlojami* (Leta 2011). Zvēresta nodošana latgaliešu valodā izraisīja arī juristu, valodnieku, vēsturnieku un vienkārsi Latgales aktīvistu *saviļņošanos*. Žurnāliste Aija Cālīte intervijā ar Tieslietu ministrijas parlamentāro sekretāru Jāni Bordānu jautājumam *Kas ir latgalietis Latvijā?* būtībā adresēja visai valsts sabiedrībai. Atzīstot, ka ir *labi, ka tas nāk augšā, jo* (..) *būt daudzveidīgiem – tas ir ļoti eiropieiski*, J. Bordāns atzina, ka arī viņš jūties (..) *aizvainots par to, kāda bija izturēšanās pret Saeimas deputātiem* (..), lai arī (..) *formāli pareiza, tomēr nievājoša* (Cālīte 2011).

Šis notikums liecina, ka Latgalē dzīvojošie cilvēki nenoliedz sevī latvisko, bet apzinās to caur latgalisko, tāpēc *politiķi būtu gudri, ja turpmāk censtos stiprināt latvisko, stiprinot latgalisko, nevis uz tā rēķina* (Some 2007). Arī I. Sperga uzsver, ka *lepnums par savu valodu ir lepnums par savu valsti, savu zemi un sevi pašu. Mīlēt un cienīt sevi var stiprais, bet varbūt tieši tas dara stipru. Ja latvieši cienīs viens otra izlokšni, tad cienīs arī otru cilvēku*. (Sperga 2011). Savukārt žurnāliste Sandra Toča retorikā jau ietverts netiešs brīdinājums: *Tomēr Saeimas priekšsēdētāja, aizliedzot dot zvērestu latgaliski, pateica, ka latgaliešu valoda nav latviešu valoda. Un tas ir precedents. Nopietnāks, nekā pirmajā brīdī šķiet. Latgaliešu valodas jautājums ir ļoti jūtīgs. Latgalieši sevi atzīst par latviešiem. Un kas notiktu, ja neatzītu?* (Toča 2011).

Sobrīd latgalieši vairs nekautrējas par savu patriotismu, kam pamats rodams atstātajā senču mantojumā, nekautrējas par mīlestību, *kas suokuos nu tāva sātys, nu muotis volūdys,*

nu vactāva kopa, nu babeņis austūs deču rokstim (Jonāne 2008), bet aktīvi un publiski to apliecina. Viens no aktīvākajiem reģiona kultūras mantojuma saglabāšanas aizstāvjiem Imants Slišāns uzsver, ka bez latgaliskuma *nav dūmuojama myusu vierteibu sistema, kurys saknis rūdomys kotrā latgalīšu saimī. Myusu senču senči runovuši, dzīdovuši, dūmovuši latgaliski* (Jonāne 2008). Arī viņš uzskata, ka Latgales lielākā vērtība ir valoda, tāpēc mudina latgaliešus runāt latgaliski ģimenēs un pašvaldībās, uz ielas un visur Latgalē. Tādējādi I. Slišāns netieši apliecina zinātniskajās teorijās pamatotu atziņu, ka sajūtu dotie stimuli ar uzveres palīdzību nonāk cilvēka references sistēmā, un tādējādi references sistēma kalpo par valodas un vides pastarpinājumu. Savukārt latgalieša mentalitāte ir apliecinājusi sevi kā fenomenu, kurš ļauj pārvarēt sociālekonomisko un politisko nosacījumu tiešo iespaidu uz padomju laika reģiona kultūras latviskošanas vai slāviskošanas tendencēm.

Mūsdienu Latvijas kultūrvidē nav iespējams neievērot latgaliešu inteliģences aktīvāko pārstāvju centienus pierādīt, ka latgaliešu valoda, kultūra un atmodinātā pašapziņa ir latviešu tautas daļas garīgās „zelta rezerves”, kas šodien atkal tiek celtas godā. Apliecinājums tam ir rodams ne tikai Latgales lauku sētā, bet arī politikā un zinātnē, valsts mēroga mūzikas festivālos, dziesmu un deju svētkos, mākslas filmās, dzejā un prozā, uz profesionālu galvaspilsētas teātru skatuves, kā arī izdevumos par Latgali un latgaliešu kultūru pētniekiem, skolēniem un visiem interesentiem. Tādējādi pētnieki apliecina arī P. Zeiles domu, ka *latgaliešu kolektīvajai atmiņai ir sava loģika, tā (..) izrādās stiprāka un noturīgāka par konkrētiem kultūras avotiem un procesiem. Tā tiecas restaurēt sarautos ķēdes posmus kultūrā – arī tad, kad stāvoklis šķiet bezcerīgs, kad „vecie dievi miruši, bet „jaunie vēl nav dzimuši”* (Zeile 2006: 292).

Tikai atzīstot un novērtējot latgaliešus, viņu valodu un kultūru, valsts pretī var saņemt izglītotus un lojālus pilsoņus. Latgaliskums var kļūt par *inovatīvu un efektīvu Latvijas atbildi krīzei. Jautājums tikai – vai valstij pietiks gudrības to izmantot* (Bernāns 2009). Latgaliešu valoda, vēsturiskā apziņa, vērtību izpratne un latgaliešu identitātes saglabāšana ir ne tikai latviskas Latgales saglabāšanas pieredze, bet globalizācijas apstākļos latgaliskums var sekmēt arī garīguma krīzes pārvarēšanu visā Latvijā.

Nobeigums

Vēsturiski raugoties, latgaliešu attieksme pret vidi nav tikai morāles un ētikas jautājums, tā ir arī pieraduma veidošana, pamatojoties uz ekonomisku izdevīgumu un ērtumu. Latgaliešu radītās un kopienās uzturētās normas kā kolektīvās uzvedības principu sistēma atspoguļo ne tikai sociālo vajadzību apmierināšanas tradīcijas, bet vienlaikus atklāj arī iedzīvotāju mentalitāti.

Kopš bērnības cilvēks veidojas par augošu, dinamisku vienību, kas attīstoties uzņem un pārveido apkārtējās pasaules jomas. Turklāt jau bērnībā cilvēka attīstību īpaši veicina citas personas (kā vides sastāvdaļas), kurām atšķirīgās mikrovides zonās piemīt dažādas lomas un kuras spēj tās savstarpēji saistīt. Mainoties konkrētajiem dzīves nosacījumiem mikrovides ekoloģisko zonu ietvaros, katrs cilvēks saskaras ar dažādām sabiedrības varām, normatīviem un institūcijām, kas sekmē socializāciju. Individīdam kā personībai, protams, piemīt savas rakstura iezīmes, bet sociālais virzījums un viņa paša ieguldījums (pašaudzināšana un pieredze) socializācijas procesā sekmē arī morālās apziņas nostiprināšanos, kas atspoguļojas viņa pilsoniskajā pozīcijā.

Tautas kultūras elementu un attieksmes pret sava laika politikajiem, ekonomiskajiem un citiem procesiem objektīvas izvērtēšanas pamats ir sociālās kopības pastāvēšanas *pamatidejā ietvertu vērtību un estētiskās funkcijas principu izpēte* (Малиновский 2000: 70–71), jo, tikai iepazīstot vēsturisko un ģeokulturāli lokalizēto nozīmju un vērtību atlasī, izprotot konkrētas tradīcijas elementu saturu un formu jēgu, ir iespējams izprast to sociālo

nozīmi un uztvert transformācijas tendences laikā un telpā. Mijiedarbība starp dažādiem telpiskiem kodiem, telpas struktūrām, laikam ritot, veido funkcionāli atšķirīgus informācijas apstrādes mehānismus, kas atspoguļojas cilvēka dzīves pozīcijā, tostarp arī latgaliskuma izpratnē, sociālo un politisko risinājumu uztverē, attieksmē pret savu identitāti un valodu kā nozīmīgāko identitātes saglabāšanas faktoru.

LITERATŪRA

- Bernāns, Haris (2009). Latvijas «zinātnieki» iebilst pret sauli debesis. *Diena*, 12. novembris. <http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/latvijas-zinatnieki-iebilst-pret-sauli-debesis-699097>, sk. 16.08.2012.
- Carlson, Laura A. & Kenny, Ryan. (2006). Interpreting spatial terms involves simulating interactions. *Psychonomic Bulletin & Review* 13; http://www.spatialintelligence.org/bibliography_pdfs/carlson/carlson-kenny-2006-pbr.pdf, sk. 01.02.2012.
- Cālīte, Aija (2011). Kad latgaliešu sirds ir pilna. *Latvijas Avīze*. http://la.lv/index.php?Option=com_content&view=article&id=337576&Itemid=93, sk. 02.01.2012.
- Cekula, Zane (2001). Daugavpils rajona Latgales daļas apdzīvoto vietu nosaukumi. Vaiivode, E. T. (atb. red.) *Acta Latgalika 11*. Daugavpils: LPII, 187–199.
- Čakša, Valda (2012). Ceļš. Šuplinska, I. (galv. red.). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Лингвотерриториальный словарь Латгалии*. I. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 123–126.
- Čakša, Valda (2012). Mežs. Šuplinska, I. (galv. red.). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Лингвотерриториальный словарь Латгалии*. I. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 462–465.
- Čakša, Valda (2012). Prūds. Šuplinska, I. (galv. red.). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Лингвотерриториальный словарь Латгалии*. I. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 580–583.
- Golledge, Reginald G. (1992). Place recognition and wayfinding: making sense of space. *Geoforum*, Vol.23, No. 2. 199–214. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/001671859290017X>, sk. 15.01.2012.
- Izstāde „Latgales mazpilsēta”* (2009). [Līvānu novada domes informatīvais resurss]. test.livani.lv/lat/arhivs/2009_gads/?doc=2117, sk. 05.04.2013.
- Jonāne, Eģita Terēze (2008). Imants Slišāns zina, kai byut latgalīšam. Intervija. *Latgales Laiks*. 17. marts
- Lakusta, Laura & Landau, Barbara (2005). Starting at the end: the importance of goals in spatial language. *Cognition* 96, Department of Cognitive Science, Johns Hopkins University, Baltimore. <http://vonneumann.cog.jhu.edu/faculty/landau/AllWebsitePublications/2005LakustaLandau.pdf>, sk. 20.02.2012.
- Latkovskis, Leonards (1964). Filologijas materiāli. *Dzeive*, Nr. 64, 28.
- Latkovskis, Leonards (1968). *Latgaļu uzvārdi, palames un dzymtas*. [Minhene]: Latgaļu izd., 38–39.
- Latkovskis, Leonards (1969). Meža nūzeime latgaļu saimsteibā un dzeivē. *Dzeive*, Nr. 98, 20.
- Leta (2011). Rakstnieci Svīri aizskārusi Āboltiņas rīcība. *Delfi*. <http://www.delfi.lv/news/national/politics/>, sk. 29.02.2013.
- Lice, Elīna (2012). Citāds skats uz laukiem. *Delfi*. <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/elina-lice-citads-skats-uz-laukiem>, sk.21.02.2012.
- Milts, Augusts (1997). Latgaliešu raksturs. *Tāvu zemes kalendars*. Rēzekne: LKCI, 114–116.
- Proshansky, Harold M., Fabian, Abbe K., Kaminoff, Robert (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 57–83. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S027249448380036X>, sk. 12.11.2012.
- Slišāns, Ontons (2003). *Atmadzis jeb šis labvēlīgais latgaliskums*. <http://latgola.lv/meiti/vasals/meits.cgi?read=17>, sk. 06.04.2013.
- Some, Zigrīda (2007). Intervija ar Daugavpils Latgaliešu biedrības priekšsēdētāju Valdi Lauski. 20. martā. *Kas ir latgaliskais – vērtība, separātisms, spekulācija?* http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/294044-kas_ir_latgaliskais_vertiba_separatizms_spekulacijai, sk. 25.03.2013.
- Sperga, Ilze (2011). Latvijas spēks un vājā vieta. *Satori* [interneta žurnāls], 3. novembris http://satori.lv/raksts/3877/Latvijas_speks_un_vaja_vieta
- Šarkovskis, Āris (2010). *Franciskas Laganovskas atmiņas par Sibīriju*. <http://www.ludzaszeme.lv/news/franciskas-laganovskas-atminas-par-sibiriju>, sk. 15.11.2011.
- Šķilters, Jūrgis, Burgmanis, Ģirts (2011). Ģeogrāfiskā vide un identitāte. Šķilters, J. (sast.). *Nacionālā identitāte un vide*. Rīga: LU SPP, 7–18.
- Točs, Sandris (2011). Zvērests latgaliski. *Diena*. 18. oktobris.
- Vēsturiskā diskursa analīze (b.g.). *Diskursa analīzes metode*. http://vesture.eu/index.php/Diskursa_anal%C4%ABzes_metode, sk. 12.08.2013.
- Vilks, Andris (2000). *Vārdnīca filozofijā*. Rīga: Raka.
- Zeile, Pēteris (2006). *Latgales kultūras vēsture*. Rēzekne: LKCI.
- Zeile, Pēteris (1996). Latgaliešu etnentalitāte un kultūra. *Olūts*. <http://dau.lv/ld/9-29/html>, 1–19. Малиновский Болеслав (2000). *Научная теория культуры*. М.: Наука.